

Hantin kielen historia ja tulevaisuus

M e r j a S a l o

Siperian kielikartta on varsin moninainen, sen alkuperäisväestö puhuu kymmeneen eri kielikuntaan kuuluvia kieliä, joista monet ovat pieniä ja uhanalaisia. Artikkelissani keskityn uralilaisten kielten obinugrilaiseen haaraan kuuluvaan hantiin eli vanhemmalta nimeltään ostjakkiiin. Perinteisesti hantin kieli on suurten murre-erojen vuoksi jaettu kolmeen päämurteeseen: pohjoiseen, eteläiseen ja itäiseen. Eteläisen hantin puhujat lienevät jo assimiloituneet valtaväestöön. Pohjoisten ja itäisten murteiden puhujat asuvat harvakseltaan noin 1 500 kilometrin matkalla Obin ja sen sivujokien varsien kylissä Obinlahden suulta Vahin ja Vasjuganin latvoille asti. Suurten keskinäisten murre-erojen takia kirjakielen kehittäminen on ollut erityisen vaikeaa. Pitkän (170 vuotta) ja ajoittain katkenneen työn jälkeen on päädytty nykyisiin neljään kirjakielen: kahteen pohjoiseen ja kahteen itäiseen. Kirjakielten vakiintumattomuus, ortografiakiistat, oppikirjojen puute ja venäjän kielen hallitseva asema lähes kaikilla elämänalueilla uhkaavat vakavasti hantin kielten tulevaisuutta.

Hantit asuvat Siperiassa suurimmalta osaltaan Tjumenin alueella, joka muodostettiin vuonna 1944. Siihen kuuluu nykyään kaksi osaa, joista

toinen on Hantien ja mansien kansallinen piirikunta, alkuperäiseltä nimeltään Ostjakkien ja vogulien piirikunta (perustettu 1930). Vuonna 1977 kansallisen piirikunnan status nousi Hantien ja mansien autonomiseksi piirikunnaksi, jota kutsutaan myös Jugraksi. Toinen Tjumenin alueen¹ osa on nimeltään Jamalin nenetsien autonominen piirikunta, entinen Jamalin nenetsien kansallinen piirikunta. Vuodesta 2000 Tjumenin alue on kuulunut vielä isompaan Länsi-Siperian kattavaan Uralin federaatiopiiriin. Euroopanpuoleisten nenetsien oma nimikkoalue on jonkin verran vanhempi, Nenetsien autonominen piirikunta (entinen Nenetsien kansallinen piirikunta) muodostettiin 1929, ja se kuuluu nykyään Arkangelin alueeseen.

Venäjän viimeisimmän väestölaskennan mukaan (2002) uralilaisten kielten puhujamäärät ovat laskeneet (FUSNR 2006, FUNR 2008). Poikkeuksena ovat kuitenkin Siperian obinugrilaiset ja samojedilaiset pienet kansat, joihin kuuluviksi laskee nyt itsensä selvästi useampi kuin edellisessä laskennassa vuonna 1989. Väestölaskentalomakkeessa ei kuitenkaan enää kysytty äidinkieltä, vaan kielitaitoa yleisemmin. Pienten kielten osalta voi kuitenkin uumoilla, etteivät niitä osaa juuri muut kuin syntyperäiset. Syynä siihen, miksi Siperian puolella suomensukuisten kansojen väestökehitys näyttää toisenlaiselta, lienee 1980- ja 1990-luvuilla aloitettu lainsäädäntötyö, jonka tuloksena Venäjän pohjolan alkuperäiskansoille on myönnetty tiettyjä helpotuksia ja erityisoikeuksia esim. verotuksen, luonnonvarojen käytön ja terveydenhuollon suhteen. Tämän positiivisen diskriminaation lisäksi hantien, mansien ja nenetsien oman identiteetin

prestiisiä lienee kohentanut myös se, että heidän nimikkopiirikuntansa ovat Venäjän talouskasvun keskeisimpiä kannatinpilareita. Toisaalta näillä kansoilla perheet ovat perinteisesti olleet suuria, edelleenkin heillä on lapsia jopa 1,5–2,5 kertaa enemmän kuin valtakunnan väestöllä keskimäärin. (Lallukka 2008, 24–25, 29–30.)

Obinugrilaiset ja samojedilaiset väestötilaston 2002 mukaan

Kansallisuus	Kokonais- luku	Kielen- puhujia	%
Obinugrilaiset			
Hantit	28 678	13 568	47,3
Mansit	11 432	2 746	24,1
Samojedilaiset			
Nenetsit	41 302	31 311	76,3
Enetsit	237	119 ²	50,2
Nganasaanit	834	506	63,1
Selkupit	4 249	1 641	39,1

(FUSNR 2006, 13, 15, 17, erityisesti 92 & 236)

Pienille alkuperäiskansoille myönnetyt edut ovat niin merkittäviä, että muutkin haluavat päästä niistä osallisiksi. Niinpä komintutkija Paula Kokkosen mukaan (suull. tieto) esim. ižmankomilaiset on tällainen uusi ryhmä, joka hakee alkuperäiskansastatusta muiden komilaisten harmiksi. He korostavat ennen kaikkea etnistä identiteettiä, mutta vaikenevat kielen osuudesta, koska ovat jo varsin venäläistyneitä. Erilaiset tahot järjestävät silloin tällöin Siperian öljytuhoalueiden alkuperäiskansojen lapsille tarkoitettuja virkistysmatkoja, joille pyrkivät jopa monet kaupunkien venäjänkielisten hallintohenkilöiden lapset.

Hantin eri murteiden puhujamääristä on joitakin hyviä kenttätymatkojen aikana tehtyjä laskelmia. Tällainen on mm. unkarilaisen itähantin tutkijan Márta Csepregin arvio 2800 Surgutin hantista 1990-luvun alkupuolelta (Csepregi 1997, 7). Jotkin laskelmat perustuvat enemmänkin todellisten kielenpuhujien määriin, tällöin

jakauma voisi olla seuraava: pohjoishanti lähes 10 000, itähanti ehkä 3 000 (Salminen 2002, 15). Tilastojen mukaan vuonna 2002 Tjumenin alueella asui kaikkiaan 26 694 hantia (93,1 % kaikista hanteista), joista Jugrassa 17 128 (59,7 %) ja Jamalin nenetsien autonomisessa piirikunnassa 8 756 (30,5 %) sekä Tomskin alueella 873 hantia (3 %) (FUNR 2008, 270–271).

Media

Lehdistön vaikutus ihmisten elämään on Venäjällä ollut suuri, ja monesti pienillä kielillä ilmestyvät lehdet ovat ainoita painotuotteita, joita tavallinen kansa on silmäillyt äidinkielellään kouluaikansa jälkeen. Vähemmistökielisiä lehtiä ilmestyy Jugrassa kaksi ja niiden painosmäärät ovat vuosien varrella vaihdelleet tuntuvasti. Välillä tehdään suuria määriä värikkäitä erikoisnumeroita jaettavaksi mainosmielessä eteenpäin. Todellista tilaaja- ja lukijamäärää on vaikea arvioida. Pohjoishantin kazymimurteella painetun *Hanty jasəŋ* (Hantin kieli) -lehden levikki on vaihdellut vuosina 1994–2007 300 kappaleesta lähes tuhanteen kappaleeseen.³ Lehti alkoi ilmestyä 1957 nimellä *Lenin pant huvat* (Leninin tietä pitkin), ja aina vuoteen 1972 asti koko aineisto ilmestyi keski-Obin murteella. Vuonna 1991 lehden nimeksi tuli *Hanty jasang* (Hantin kieli). Vuodesta 2003 kerran kuussa on julkaistu yksi sivu pohjoishantin šuryškarinmurteella ja vuodesta 2005 itähantin surgutinmurteella. Syksystä 2004 alkaen kyrilliseen kirjaimistoon on lisätty hantin kielen vaatimia diakriittisiä erikoismerkkejä (Lyskova, 2007).

Mansien lehti on nimeltään *Lūjmā sēripas* (Revontulet), ja sen levikki oli vuonna 1999 490 kappaletta ja 2007 560 kappaletta. Lisäksi lapsille tehdään liitteitä, kuten hantinkielinen *Hätlyje* (Aurinkoinen) ja mansinkielinen *Hōtalakwe* (id.), joiden painokset ovat aina aikuisten lehteä isompia, vuonna 2006 ne olivat 2 000 kappaletta.

Salehardissa Jamalin nenetsien hallinnollisessa keskuksessa painetaan alkuperäiskansoille kahta lehteä: hanteille pohjoishantin

šuryškarinmurteista *Λυηχ avt* (Angalin niemi -lehteä (tulee sanoista *λυηχ* 'henki' + *avət* 'kivinen niemi'), jonka levikki oli 500 kappaletta vuosina 2005–2006 ja nenetsille vuonna 1931⁴ aloittanut tundra-nenetsinkielistä *Narjana Derm* (Punainen Pohjola) -lehteä, jonka levikki vuonna 2007 oli 1 000 kappaletta. Maailman ainoan kokonaan nenetsinkielisen sanomalehden liitteenä ilmestyy lastenlehti *Myniko*.

Vertailun vuoksi voi vielä lisätä, että Nenetsien autonomisessa piirikunnassa Arkangelin alueella ilmestyy kaksikin osittain tundra-nenetsinkielistä lehteä. Niistä toinen on *Narjana vynder*⁵ (Punainen tundralainen), jolla on n. 3 500 tilaajaa ja jonka viikkopainoksen suuruus on 5 000 kappaletta. Euroopan-puoleisten nenetsien tutkija Karina Lukin kertoo (e-mail 23.4.2009), että siinä ilmestyy viikon tai kahden välein nenetsinkielinen sivu *Jalumd*” (Aamunkoitto). Toinen lehti on nimeltään *Jedej vada* (Uusi kieli), jossa on erityinen, tosin harvakseltaan ilmestyvä, nenetsinkielinen osasto alaotsikolla *Derm numgy* (Pohjantähti).

Lisäksi on syytä mainita sähköisestä mediasta, että televisiosta tulee joka ilta hantin- ja mansinkielinen 5 minuutin uutislähetys ja pari kertaa viikossa 15 minuutin uutiset. Myös nenetsinkielisiä uutisia lähetetään nenetsien asuma-alueilla.

Kulttuurielämä

Brežnevin valtakaudella oli Neuvostoliitossa pyrkimykseen ”kansallisuuksien sulautuminen”, mikä tarkoitti yhtenäisen neuvostoidentiteetin luomista venäläisen kulttuurin pohjalta entisten kansallisten identiteettien tilalle. Kansallisen kulttuurin esittäminen jäi folklorismin ja esraditaiteen varaan, mitä parhaiten ilmensivät valtiolliset tanssi- ja lauluyhtyeet (Hakamies 2008, 145). Pienille ja pohjoisille kansoille sallittiin kuitenkin jonkinlainen yhteinen pohjoinen identiteetti. Niinpä esimerkiksi Leningradissa Herzenin instituutissa opiskelleet Siperian kansojen nuoret saivat koreografista opetusta ja esittivät kaikille yhteisiä tansseja ja erikielisiä

lauluja erilaisissa juhlissa. Tämä folkloristisen esiintymiskulttuurin perinne lienee yhteistä kaikille Venäjän vähemmistökansoille. Sen sijaan kevyempää populaarimusiikkia tuottavat niistä vain harvat. Nyt obinugrilaiset nuoret kuuntelevat internetin välityksellä ulkomaista musiikkia ja tuntevat jopa suomalaisia artisteja.

Kaiketi melko samanlaista esiintymisperinnettä jatkaa hantien ja mansien oma teatteri *Teatr obsko-ugorskih narodov – Solntse* (Obinugrilaisien kansojen teatteri – Aurinko). Sen perustajaksi kutsuttiin vuonna 2002 udmurttilainen näyttelijä Olga Aleksandrova⁶ (s. 1963), ja sen esitykset ovat menestyneet hyvin kansainvälisillä teatterifestivaaleilla. Teatterin 15 näyttelijälle opetetaan obinugrilaisia kieliä, sillä he laulavat hantiksi ja mansiksi ja soittavat perinteisiä soittimia.

Ehkä piankin ainakin hanteista tullaan tietämään jotakin maailman suurilla elokuvajuhlilla. Parhaillaan kuvataan nimittäin ensimmäistä kahdella kielellä kirjoittavan hantilaisen kirjailijan Jeremei Danilovitš Aipinin (s. 1948) romaanin pohjalta tehtävää elokuvaa *Saga o hantah* (Saaga hanteista), mistä kirjailija itse kävi kertomassa Helsingissä helmikuussa 2009. Romaani *Božja Mater v krovavyh snegah* (Jumalanäiti verisillä hangilla) vuodelta 2002 perustuu 1930-luvulla Kazym-joella puhjenneeseen neuvostovaltaa vastustaneeseen alkuperäiskansojen kapinaan, joka kukistettiin väkivaltaisesti. Elokuvan ohjaaja ja päänäyttelijät ovat venäläisiä ja sen suuri budjetti tähtää laajaan ulkomaiseen levikkiin. Hantiakin tullaan kuulemaan sivuroolien esittäjien suusta, mutta päärooleihin obinugrilaisen teatterin näyttelijöitä ei kutsuttu tuntemattomuutensa ja kokemattomuutensa takia. Ohjaaja haluaa lisäksi tehdä myös englanniksi puhutun version (Moring 2009).

Hantilainen kirjallisuus on syntynyt vasta valankumouksen jälkeen. Sen perustajana pidetään Grigori Dmitrijevitiš Lazarevia (1917–1979), joka 18-vuotiaana laati äidinkielellään vahvasti agitaatiohenkisen näytelmän *Kolhoosinaisen naamion takana*. Pari vuotta myöhemmin ilmestyivät hänen ensimmäiset runonsa Ostjakkilais-vogulilaisen pedagogisen opiston opiske-

lijoiden käsinkirjoitetussa lehdessä. Lazarevin pääteoksena pidetään pienoisromaania *Sorneng tow* (Kultainen ratsu) vuodelta 1938.

1960-luvulla aloittivat toimintansa useat merkittävät hantilaiset kirjailijat, kuten Vladimir Semjonovitš Voldin (1938–1971), Prokopi Jermolajevitš Saltykov (1934–1994), Roman Prokopjevitš Rugin (s. 1939) ja Mikul Ivanovitš Šulgin (1940–2007). Jeremei Aipin tuli kuvaan mukaan 70-luvulla. Hän on šamaanisukua, kotoisin Varjoganilta. Yksi hänen teoksensa, eepinen romaani vuodelta 1990 *Hanty, ili zvezda utrennei zari* on ilmestynyt suomeksikin 1996 nimellä *Viimeinen aamutähti*. Se kertoo vanhasta metsästäjästä Demjanista ja hänen matkastaan lumisessa maisemassa. Aipin on myös kirjoittanut oheislukemistoja kouluille omintakeisella Surgutin murteen ortografiallaan.

Hantin murteista

Perinteisesti läntiset tutkijat ovat jakaneet hantin ilmansuuntien mukaan kolmeen päämurteeseen: pohjoiseen, eteläiseen ja itäiseen. Pohjoismurteista Obdorskin ja Šuryškarin murteen puhujat asuvat Jamalin nenetsien autonomisen piirikunnan puolella, Kazymmin murteen (ja sitä eteläisemmät) puhujat Hantien ja mansien autonomisessa piirikunnassa. Kahden itäisen kirjakielen, Surgutin murteen puhujat ja osa Vahin-Vasjuganin murteen puhujista asuu vielä Hantien ja mansien autonomisen piirikunnan puolella, osa jälkimmäisistä Tomskin alueen puolella Aleksandrovskin ja Kargasokin rajoneissa.

Tästä voi aavistella hallinnollisten rajojen toisinaan korostavan murre-eroja ja vähentävän haluja edes ajatella laajemman alueen yhteistä kirjakieltä, jollaista voisi hyvinkin ajatella pohjoisille murteille, elleivät ne sijaitsisi eri piirikunnissa. Tällä hetkellä kaikki voimat Hanti-Mansijskissa on keskitetty Kazymmin kirjakielen kehittämiseen. Šuryškarin kirjakielelle ei tunnu löytyvän omaa hyvää oppikirjojen laatijaa, eikä sellaista työtä arvosteta Salehardissa, yleensä koulukirjat vain mekaanisesti muunnetaan ortografiasta toiseen eikä lainkaan surra oman

kielen ilmaisuvarojen käyttämättä jättämistä. Näiden pohjoisten kirjakielten välinen raja ei ole mitenkään jyrkkä, joitakin murremaantieteellisiä selvityksiä on tehty äskettäin (mm. Handybina 2008).

Kirjakielen hajanainen tilanne haittaa tuntuvasti hantien kaunokirjallisuuden ja lehdistön kehitystä. Unkarilaisen obinugrilaisten kielten spesialistin professori László Hontin mukaan murre-eroja on usein liioiteltu, naapurimurteiden puhujat ymmärtävät toisiaan. Missään ei ole jyrkkiä murre-eroja, jopa Surgutin ja Kazymmin hantit pystyvät ymmärtämään toisiaan (Honti 1983, 584; Rédei 1995, 119 sama kohta venäjäksi käännettynä). Unkarilaiset tutkijat laajemminkin puhuvat yhteisen hantin kirjakielen kehittämisen puolesta 50-100 vuoden kuluessa, kunhan ensin on saatu luoduksi itäinen ja pohjoinen kirjakieli (Rédei 1995, 120). He tuntuvat olevan vahvasti sitä mieltä, että yhteinen kirjakieli voi pelastaa hajanaisenkin kielenpuhujayhteisön äidinkielen. Yhteisestä menneisyydestään huolimatta hantit itse ovat hantilaisen tutkijan Nikolai Ivanovitš Terjoškinin (1913–1986) mielestä jakaantuneet vahvasti kahteen etniseen ryhmään eli läntisiin ja itäisiin murteisiin, joilla on omat etniset nimensä ja jotka jakaantuvat edelleen alamurteisiin (Terjoškin 1966, 319–320). Tutkijat ovat tehneet hantin murteiden jakoja monella eri tavalla (tarkemmin mm. Kaksin 2007, 3–9). Suurten kieliopillisten erojen vuoksi itähantin yhdistäminen yhdeksi kirjakieleksi voi olla vaikeaa, pikemminkin näitä erilaisia kielimuotoja pitäisi kohdella eri kielinä (Salminen 2002, 9).

Jotenkin tuntuu siltä, että kirjakielten yhdistämishankkeet ovat nykymaailmassa aikansa eläneitä. Pikemminkin ovat nousseet esiin uudet pienille vähemmistöryhmille varta vasten suunnitellut ”täsmä”kirjakielen, joiden suunnittelussa syntyperäiset puhujat ovat vahvasti mukana. Onpa itämerensuomalainen kieliperhekin kasvanut aivan äskettäin kahdella entisellä suomen murteella, joista on tullut virallisia kieliä: meän kieli Ruotsiin ja kainun kieli (entinen kveeni) Norjaan⁷. Hantinkin osalta pitäisi ilmeisesti päästä tiukasta normittamisesta ja sallia enem-

män rinnakkaismuotoja. Vain korkeakouluissa opetetaan kaikille hanteille yhteisesti Kazymmin hantia. Muissa yhteyksissä varsinkin kaukana toisistaan asuvien hantien yhteisen kommunikaation kieleksi tulee vääjäämättä venäjä.

Kieliopilliset erot hantin eri murteiden välillä ovat melkoiset ja itse asiassa hantin kieltä voi pitää samanlaisena jatkumona kuin itämerensuomalaisia tai saamen kieliä. (Onkohan koskaan ajateltu yhteistä kirjakieltä vaikkapa suomelle, karjalalle, vepsälle, vatjalle, virolle ja liiville?) Hantin ortografiat eli oikeinkirjoitukset eivät aina erota pohjoismurteiden fonologisesti pitkiä ja lyhyitä vokaaleja toisistaan. Kielenpuhujat sen sijaan kokevat, että vokaalien erot ilmenevät enemmän niiden laadussa kuin pituudessa. Itähanti on monessa suhteessa mutkikkaampi, toisaalta pohjoishanti on varsinkin äänne- ja muoto-opiltaan yksinkertaistunut. Vahin ja Vasjuganin murteissa 1. tavussa esiintyy 15 vokaalia, Surgutin murteessa 13 ja pohjoismurteissa 8–9. Pohjoisissa murteissa on 2–3 sijamuotoa, itäisissä 10–11. Pohjoismurteissa on vain 2 aikamuotoa (nykyinen ja mennyt), osassa itämurteita peräti 5, preesensin lisäksi 4 erilaista menneen ajan muotoa. Lauseopille tyypillistä on passiivin laaja käyttö etenkin pohjoismurteissa ja ergatiivirakenteiden⁸ itämurteissa. (Kulonen 1992, 263–265.)

Hantin kirjakielten synty

Kuten on usein pienten kansojen kohdalla, hantinkin kirjakielet syntyivät tarpeesta levittää kristinuskoa alkuperäiskansojen keskuuteen. Pappi ja lähetyssaarnaaja Vologodskin Matteuksen evankeliumin käännöksessä (1840–42) oli sekaisin pohjoismurteita: Berjovon ja Obdorskin. Se on julkaistu moneen kertaan: 1868 latinalaisin kirjaimin ja 1880 kyrillisin sekä uudelleen latinalaisin kirjaimin 1875 ja 1880 Pál Hunfalvyn ja August Ahlqvistin toimesta tieteellisenä julkaisuna unkarilaisilla ja saksalaisilla selityksillä varustettuna (Steinitz 1950, 23). Sen jälkeen seurasi muutama vuosi aktiivista käännös- ja julkaisutoimintaa, mm. 1897–98 ilmestyi

pappi I. Jegorovin hantilais-venäläinen aapinen Obdorskin murteella. Aapisen tarve lienee ollut vähäinen, sillä tiedetään, että 1896 ei Obdorskin lähetykskoulussa opiskellut ainoatakaan hantia tai nenetsiä, siellä oli vain venäläisiä ja komilaisia poikia. Vuonna 1900 ilmestyi Raamatunhistoria Obdorskin murteella ja 1903 aapisen käännös Vahin murteella. Niiden merkitys jäi vähäiseksi, koska molemmat edustavat reunamurteita ääripäistä (Steinitz 1950, 23).

Vasta lokakuun vallankumouksen jälkeen luotiin hantien kirjakieli ja kirjallisuus uudelleen. Elokuussa 1922 tehtiin päätös laatia pienille pohjoisille kansoille kirjakieli näiden kielten äännejärjestelmään soveltuvilla aakkosilla. Tuon päätöksen tuloksena yli 40 kansalle luotiin oma kirjakieli (Pastušenko 1973, 227). Työtä johti silloinen Leningradin Pohjoisten kansojen tiedekunta, sen opettajat ja oppilaat (nykyään se toimii Pietarissa osana Venäjän valtiollista pedagogista Herzen-yliopistoa). Ongelmat olivat suuria, hanteillahan ei ollut omaa intelligentsijaa. Ennen vallankumousta hantia ei ollut Venäjällä tutkittu kielitieteelliseltä kannalta, vaan ainoastaan etnografien tarpeisiin. Vuoteen 1936 asti hantissa käytettiin yhteistä pohjoista latinalaispohjaista aakkostoa kuten muissakin pohjoisten kansojen kielissä (Njomysova 1990, 338–339).

Vuosina 1930–31 ilmestyi hantilaisen Pjotr Jefimovitš Hatanzejevin (1894–1970) 76-sivuinen aapinen Obdorskin murteen pohjalta, sen painos oli peräti 5000 kappaletta! Siinä oli mukana joitakin mielivaltaisesti valittuja piirteitä muista pohjoismurteista ja jopa etelämurteista. Se oli ensimmäinen latinalaisin kirjaimin Moskovan keskuskirjapainossa painettu pienen pohjoisen kansan aapinen. Hantilaisen äidin ja varhain kuolleen nenetsiläisen isän kaksikielinen poika opiskeli Obdorskin lähetykskoulussa 6-vuotiaasta lähtien. Hänen tehtäväkseen tuli avata yksi Jamalin ensimmäisistä kansallisista kouluista 1920. Vuonna 1935 Hatanzejev aloitti pedagogiset opinnot Leningradissa ja suoritti ne menestyksekkäästi 1939. Komiakin osanneena hän on kääntänyt venäjistä ainakin hantiin ja laatinut oppikirjoja ja metodisia oppaita hanteille

ja nenetseille Salehardin pedagogisessa opistossa. 1950-luvulla hän työskenteli jonkin aikaa nenetsinkielisen lehden kääntäjänä. (Talejeva 1998.)

Tammikuussa 1932 pidetty ensimmäinen Pohjoisten kansojen kielten ja kirjakielten kehittämisen yleisliittolainen konferenssi vahvisti, että näitä kieliä on kehitettävä. Niille laadittiin latinalaisiin kirjaimiin pohjautuvat aakkoset, tehtiin julkaisuunnielma 16 kielelle ja perustettiin Pohjoisten kansojen uusien aakkosten komitea (Pastušenko 1973, 228; Gerasimova 2001, 99). Vasta sen jälkeen alettiin säännöllisesti painaa oppikirjoja ja muutakin kirjallisuutta, kuten folkloristisia kokoelmia. Samana vuonna ilmestyi Suuren lokakuun vallankumouksen 15-vuotisjuhlien kunniaksi 15 pohjoisen kielen aapista (Pastušenko 1973, 229). Aluelehtiin ilmestyi hantinkielinen sivu, mutta ensimmäistä hantinkielistä lehteä *Lenin pant huvat* (Leninin tietä pitkin) alettiin julkaista vasta paljon myöhemmin (1957). Seuraavaksi ilmestyi N. K. Kargerin⁹ hantin aapinen 1933 juuri luodulla hantin kirjakielellä, jonka pohjana oli Kazymmin murre, mukana oli piirteitä naapuriston keski-Obin eli Šerkalyn murteesta.

Leningradissa fennougriiikan professorina olleella itäsaksalaisella Wolfgang Steinitzillä (1905–1967) oli suuri merkitys Kazymmin kirjakielen kehittämisessä. Tällä kirjakielellä ilmestyi 10 nimekettä. äidinkielen ja matematiikan oppikirjoja, hantilaisia satuja ja lauluja ja mm. Puškinin satujen käännöksiä. Kirjakielen käyttö ei suinkaan ollut ongelmatonta laajalla pohjoismurteiden puhuma-alueella. Berjovon eteläpuolella asuvien hantien oli vaikea sulattaa Kazymmin murteen erikoispiirteitä, kuten soinnittomia lateraaleja eli äänteitä \ddot{e} ja \ddot{e}^{10} (Steinitz 1950, 24).

Monet uusien kirjakielten käyttäjät oudoksivat latinalaisia kirjaimia, jotka paikallisissa kokouksissa pidettyjen puheenvuorojen mukaan ”loitonsivat heitä venäjän kielen rikkauksista, hidastivat sosialistisen kulttuurin omaksumista ja vahvistivat heidän jälkeenjääneisyyttään”. Niinpä 11. helmikuuta 1937 Kansallisuuksien

neuvoston puhemiehistö teki päätöksen siirtyä kaikkien pohjoisten kansojen kirjakielissä kyrillisiin kirjaimiin (Pastušenko 1973, 229–230). Hantin kirjakielen aakkosto oli ollut siihen asti latinalainen, johon oli lisätty joitakin apumerkkejä, sen jälkeen siirryttiin kyrillisiin ja erikoismerkit poistettiin: vokaalien pituus, *äng*-äänne, soinniton *l*, takainen *k* (Njomysova 1990, 339). 1940-luvun taitteessa Steinitz loi uuden keski-Obin kirjakielen, jonka pohjana oli Šerkalyn murre. Tässä kirjakielessä pitkät tai täysvokaalit merkittiin kahdella kirjaimella, lyhyet tai redusoituneet yhdellä ja muitakin merkkejä lisättiin kyrillisiin aakkosiin. Steinitz otti huomioon myös Kazymmin piirteitä etenkin sanaston alueella. Ensimmäiset kirjat ilmestyivät vasta sodan jälkeen 1945. Kyrillisellä aakkostolla ilmestyi oppikirjojen lisäksi kauno- ja poliittista kirjallisuutta sekä mm. Neuvostoliiton perustuslain käännös¹¹ paikallisessa sanomalehdessä (Steinitz 1950, 24, 27–31).

Joulukuussa 1952 Leningradissa Pohjoisten kansojen yleisliittolaisessa neuvottelukokouksessa käsiteltiin hantin murteita ja päätettiin Terjoškinin aiheesta pitämän esitelmän jälkeen julkaista oppikirjoja ja opetuksen oheismateriaalia kahdella pohjois- ja kahdella itämurteella¹²: Šuryškaryn ja Kazymmin, Surgutin ja Vahin. Päätettiin myös, että hantin kielen foneettinen systeemi on tutkittava ja murteiden kuvaus on aloitettava. Aapiset näillä neljällä kirjakielellä ilmestyivät kaikki vuonna 1958. (Njomysova 1990, 339–341.)

1960-luvulla aapisia ei painettu uudelleen. Terjoškinin 1961 tekemästä Vahin murteen tieteellisestä kieliopista otettiin hyvin pieni painos ja se jaettiin pitkin Neuvostoliiton tieteellisiä kirjastoja, kielenpuhujille jäi vain 2–3 kpl, ja nekin päätyivät yksityisiin kokoelmiin. Vuonna 1973 painettiin Kazymmin murteen aapinen yksinkertaistetulla ortografialla ilman erikoismerkkejä. (Njomysova 1990, 342.)

Useita ortografioita

Kazymin kirjakielen asemaa vahvistaa se, että se on korkeakouluopetuksen kieli, jota muut pohjoisten murteiden puhujat joutuvat opettelemaan, koska johtavat lingvistikit ja oppikirjojen tekijät tulevat Kazymin kirjakielen käyttöalueelta. Suoraan Šuryškarin kirjakielelle tehtyjä oppikirjoja ei ole, ja kaunokirjallisuuttakin ilmestyy niukalti. Sanomalehdissä käytetään enimmäkseen yksinkertaistettua Kazymin kirjakieltä. Kirjakielen uudistustarpeet ovat parin viime vuosikymmenen aikana kanavoituneet useiksi osittain rinnakkaisiksi, osittain peräkkäisiksi ortografioiksi, joita on kokeilumielessä painettu satukirjoissa, mutta myös koululaisille tarkoitetuissa kirjoissa ja tieteellisissä julkaisuissa. Ne käyttävät vaihtelevassa määrin harvinaisia erikoismerkkejä. Johtavilla hantin tutkijoilla on sekä omia yksin kehittelemiään ratkaisuja että yhdessä venäläisten tutkijoiden kanssa suunniteltuja kompromisseja. Näissä ortografioissa noudatetaan useimmiten venäjän systeemiä siten, että konsonanttien liudennukset osoitetaan joko liudennusmerkillä tai perässä seuraavan vokaalin laadulla. Mutta onpa myös ortografioita, joissa liudennus merkitään konsonantin päälle pilkkuna tai sen alle venyvänä häntänä. Tällöin vokaalimerkkejä tarvitaan vähemmän kuin venäjässä. Vokaalien lyhyttä voidaan osoittaa ylle kirjoitetulla kaarella, joka kirjoittajilta tuntuu unohtuvan helposti. Varsinainen murheenkryyni on ensitavun jälkeen esiintyvä redusoitunut vokaali *ə*, jolle ei yleensä ole onnistuttu löytämään omaa merkkiä. Sen merkinä on eri ortografioissa ollut milloin *a*, milloin *ä*, milloin taka-*i* (*û*), joskus myös *u* tai sitten sitä ei ole merkitty lainkaan näkyviin. Esimerkiksi pohjoismurteinen sana *jasəŋ* 'kieli' on eri aikoina eri ortografioilla kirjoitettu mm. *јсанг*, *јсан҃*, *јсă҃҃*, *јсынг* ja *јсă҃҃*.

Tilanne on osittain johtanut siihen, että nuoret, vaikka osaisivatkin puhua kansansa kieltä, eivät tohdi sitä virheiden pelossa kirjoittaa. Venäjällä vallitsee yleensäkin erittäin suuri normittamisen tarve, kaikki tiukasti lukkoonlyödyistä standardista poikkeava kielenkäyttö merkitsee kou-

lussa huonoa äidinkielen arvosanaa. Kyseessä saattaa olla vaikkapa paikallinen murrekana tai foneettinen piirre, jota muualta tullut hantin kielen opettaja ei tunne tai hyväksy. Foneettisesti yksinkertaisempien Šuryškarin ja sitä vielä pohjoisemman Obdorskin murretta puhuvat opiskelijat oppivat kyllä opiskeluaikanaan puhumaan Kazymin murretta, mikäli alkavat opiskella hantia, mutta sen ortografian käymistila heijastuu myös heidän äidinkieleensä.

Pienten ja pohjoisten kansojen opinahjot

Tammikuussa 1930 Leningradissa avautui Pohjoisten kansojen instituutti, jossa oli 9 laitoksen joukossa mm. kansallisten kielten laitos. 1900-luvun kuluessa tämä instituutti on pitkälti vastannut pienten ja pohjoisten kansojen kielten opetuksesta, tutkimuksesta ja oppikirjatuotannosta. Vielä vuosituhannen vaihteessa tässä uudelta nimeltään Kaukaisen pohjolan tiedekunnassa oli päivä- ja etäopiskelijoita n. 400 kaikkiaan 19 Venäjän alueelta. Se oli jakaantuneena seitsemään oppiaineeseen, joista Uralilaisten kielten ja niiden opetuksen metodiikka valmisti kymmenen eri kielen opettajia: nenetsin, enetsin, hantin, selkupin, mansin, nganasaanin, vepsän, (kildinin)saamen, itelmeenin ja keetin¹³ (Gerasimova 2001, 98–100). Sittenmin on uusia opiskelumahdollisuuksia ilmaantunut lähemmäksi Siperian kansoja, eivätkä opiskelijat halua enää lähteä kauas kotoaan. Monet tiedekunnan opettajatkin ovat siirtyneet Siperiaan.

Pietarin lisäksi pedagogeja ja hantin ja muiden Siperian kielten spesialisteja on alkanut valmistua Novosibirskissä tohtori Maija Ivanovna Tšeremissinan johdolla. Vuonna 2002 perustetussa Jugran yliopistossa Hanti-Mansijskissa hantin ja mansin kielen laitokset ehtivät toimia joitakin vuosia itsenäisinä. Äskettäin hantin kielen ja fennougriistiikan laitokset yhdistyivät yksitoistahenkiseksi Yleisen kielititeen ja uralistiikan laitokseksi, mutta mansin kielen laitos jäi erilleen. Lisäksi siellä toimii Obinugriilaisten kielten tutkimus- ja tallennuslaboratorio. Kuuluisalla

mansilaisella kirjailijalla Juvan Šestalovilla (s. 1937) on oma kirjallisuuden laitos. Hän kirjoittaa kahdella kielellä ja hänen kymmenistä teoksestaan yksi, *Ugrien kehto*, on suomennettu 1976. Laman myötä Jugran yliopistoonkin on alkanut kohdistua säästövaatimuksia, palkkoja on leikattu ja henkilömäärää vähennetty. Hantilaisten opiskelijoiden sisäänotto vaihtelee vuosittain: ns. budjettipaikkoja on kymmenen, lisäksi jotkin alueet maksavat omista opiskelijoistaan ja ainakin varakkaiden (kaupunkilais)perheiden lapset pääsevät sisään maksamalla itse opinnoistaan. Koska kielentutkijoiden ja äidinkielenopettajien palkat ja uranäkymät ovat kehnonlaiset, eivät kielellisesti lahjakkaat opiskelijat enää hakeudu näille aloille, mikäli vain pääsevät jonnekin muualle.

Hantin kielen asema kouluissa

Hantin kielen opetus Hanti-Mansijskissa alkoi kansallisessa pedagogisessa opistossa, joka perustettiin vuonna 1932. Aluksi siellä järjestettiin pikakursseja, minkä jälkeen hantin kielen opetus voitiin aloittaa kouluissa ja samalla oli laadittava eri aineiden oppikirjoja. Ensimmäiset oppikirjat kirjoitettiin latinalaisin kirjaimin. Äidinkielen lisäksi ainakin matematiikan oppikirjoja valmistettiin kouluille. Toisinaan oppikirjan välissä oli täydellisen venäläisen käännöksen sisältävä vihkonen hantilaisia lapsia opettamaan joutuville ummikkovenäläisille!

Hantin kielen kouluopetuksen laajuudesta eri vuosikymmeninä eri kylissä ei liene missään yhtenäistä koottua tietoa. Olen kevään 2009 aikana esittänyt kouluopetusta koskevia kysymyksiä hantin tutkijoille ja opettajille sekä haastatellut Helsingin yliopistossa vierailevia stipendiaatteja. Saamani vastaukset kertovat, että myös pohjoisten kirjakielten ydinalueilla on ollut pitkiä katkoksia äidinkielen opetuksessa. Esimerkiksi nykyinen hantin tutkimuksen ja oppikirjatuotannon auktoriteetti Jevdokija Andrejevna Njomysova (s. 1936) muistelee, että hänen kouluaikaan 1944–1952 Polnovatin seitsenvuotisessa kyläkoulussa ei ollut lainkaan hantin

kielen opetusta. Vuonna 1951 astui voimaan säädös, joka poisti kouluista hantin kielen täysin. Vuosina 1965–1968 hän opetti itse Vanzevatin koulussa kotikylänsä naapurissa, mutta hantia ei sielläkään ollut opetusohjelmassa. Polnovatin ja Vanzevatin kylät sijaitsevat aivan Kazymmin murteen ydinalueella, joten ainakaan ei ollut kyse kirjakielen huonosta soveltuvuudesta. Jonkin aikaa vallitsi paradoksaalinen tilanne: alueellinen pedagoginen opisto valmisti äidinkielen opettajia, mutta koulujen ohjelmaan ei näitä kieliä saatu! (Ogryzko 1998, 482–483; Velitško & Solodkin 2006, 4–5.)

Vuonna 1971 tilanne muuttui: hantin kieli otettiin virallisesti takaisin alkeiskoulujen ohjelmaan. Luvasta huolimatta opetuksen käynnistämässä oli suuria vaikeuksia ja kului vuosia, ettei sitä opetettu käytännöllisesti katsoen missään. Oppikirjojen laatiminen oli vaikeaa, sillä niissä oli kielletty käyttämästä šamanistista sanastoa tai metsästyksen liittyviä ilmauksia. Tekstien piti valaista kommunistisen puolueen toimintaa, avaruuden valloitusta ja neuvostoelämän ihanuutta. Njomysovasta tuli 1974 äidinkielen opetuksen johtaja alueellisessa opettajien täydennyskoulutuslaitoksessa, jolloin hän ryhtyi uudistamaan koulujen ohjelmia. Vuonna 1990 tarkastettiin hänen kandidaatinväitöskirjansa hantin kielen Kazymmin murteen opettamisesta (Ogryzko 1998, 483–484; Velitško & Solodkin 2006, 5–6.)

Haastattelin äskettäin paluumuuttaja Galina Mihailovna Kurganovaa o.s. Novjuhovaa (s. 1947), joka on kotoisin Obin varrelta Tegistä Berjozovon rajonista. Hantilaiset perheet ovat aina olleet suuria, heitäkin oli kahdeksan sisarusta. Hän kävi neljä ensimmäistä luokkaa Tegissä ja jatkoi sitten Berjozovossa. 50-luvulla venäjää osaamattomat lapset joutuivat ensin 0-luokalle venäjää opettelemaan. Tuolloin hantia ei ollut rajonin kouluissa lainkaan. Koulun jälkeen Galina Mihailovna ryhtyi opiskelemaan luonnontieteitä, ja valmistuttuaan maantieteilijäksi hänet lähetettiin Uzbekistaniin, missä hän viipyi 25 vuotta ja työskenteli tehtaassa. Kaikki Keski-Aasian vuodet hän vietti melko venäläisessä

ympäristössä, mutta hantilainen identiteetti ja kielitaito säilyivät silti. Äidinpuolelta perintönä saadut hantilainen puku ja käsityötarvikkeet olivat käyttämättöminä mukana. Neuvostoliiton romahdettua perhe hajosi, venäläinen aviomies jäi Taškentiin, mutta Kurganova palasi poikansa kanssa opettajaksi kotiseudulleen Tegiin. Poikakin opettaa samassa koulussa teknologiaa, informatiikkaa ja yhteiskuntaoppia ja hänen komilaisvenäläinen vaimonsa toimii koulun psykologina. Nyt Kurganova opettaa maantiedettä 1–2 tuntia viikossa kullekin luokkatasolle ja pohjoisten kansojen kulttuuria ja taidetta tunnin viikossa luokille 5–7. Hän on myös menestynyt erinomaisesti vuotuisissa käsityömestarikilpailuissa. Lisäksi hän on sujuvan hantin kielen taitonsa ansiosta kantavia voimia kylän naisten omassa viisihenkisessä folkloreyhtyeessä nimeltä *Asne* (Obin nainen).

Toistakymmentä vuotta nuorempi Tegin naapurikylästä Pugorysta kotoisin oleva Zoja Stepanovna Rjabtšikova (s. 1961) kertoo, että hänen käydessään koulua Tegissä vuosina 1968–1976 ei koulussa ollut hantin opetusta. Vuonna 1976 hän pääsi Hanti-Mansijskin pedagogiseen opistoon, jossa alettiin tällöin kouluttaa hantin kielen opettajia. Rjabtšikova palasi opettajaksi Tegiin vuosiksi 1985–1990, jolloin hän opetti hantia alaluokilla. Sittemmin hän on jatkanut opintojaan ja toimii nykyään Jugran yliopiston Obinugrilaisten kielten tutkimus- ja tallennuslaboratorion johtajana ja Suomalais-ugrilaisten kansojen konsultaatiokomitean jäsenenä.

Edelleen yhtä sukupolvea nuorempi Olesja Vjatšeslavovna Handybina (s. 1983) samasta Tegin kylästä kävi koulunsa¹⁴ jo muuttuneissa oloissa. Olesjan kotona puhuttiin hantia, ja venäjän hän oppi päiväkodissa. Hänen koulu-aikanaan 1989–1998 hantia opetettiin ensimmäiseltä luokalta alkaen. Hänen lisäksi luokalla osasi hantia vain yksi poika Pugorysta. Omatoiminen opiskelu kotona oli mahdotonta, sillä oppikirjoja säilytettiin koulussa ja ne jaettiin lapsille vasta oppitunnin alkaessa. Muut oppikirjat olivat omia, mutta koska hantinkielen oppikirjoja ei ollut tarpeeksi, ei niitä annettu ko-

tiin vietäviksi. Vierasta kieltä ei tuolloin opetettu koulussa lainkaan, mutta nyt englantia opettaa entinen Olesjan luokkatoveri. Koulun jälkeen Olesja on käynyt Hanti-Mansijskissa nelivuotisen pedagogisen opiston ja suorittanut viisivuotisen hantin kielen ja kirjallisuuden opettajan (= maisterin) tutkinnon Jugran valtionyliopistossa 2007. Lukuvuoden 2008–2009 hän on viettänyt Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisella laitoksella opiskellen suomea ja fennougristiikan tutkimuksen metodiikkaa.

Käydessäni Tegissä kevättalvella 2007 koulun 98 oppilaasta 91 oli kansallisuudeltaan hanteja. Tiedustellessani heiltä hantin kielen käytöstä kotona, vain muutama lapsi arasti ilmoitti puhuvansa sitä vanhempiansa tai isoäitinsä kanssa. Tegissäkin hanti on jo pudonnut vieraan kielen asemaan, vaikka sitä eräänlaisena hantilaisuuden mallikylänä pidetäänkin. Vuodesta 2002 alkaen on Tegissä järjestetty n. 20–25 eri murteita puhuvalle kouluikäiselle hantilapselle kahden viikon kesäkursseja kielitaidon kohentamiseksi. Nämä kurssit matkoineen ovat lapsille ilmaisia, *Departament severa* eli alueellinen Pohjoinen osasto maksaa tämän toiminnan. On myös syytä mainita, että koska kylissä on vähän vapaa-ajanviettomahdollisuuksia, koulut järjestävät kerhoja, joissa opetellaan perinteisiä käsitöitä. Kovien pakkasten takia tällaiset sisäharrastukset ovat suosittuja. Kovalla pakkasella ei tarvitse myöskään mennä kouluun: pakkasraja lapsille on kovalla tuulella –33°C ja muille –40°C. Näin kylmiä säitä voi talven aikana olla useita viikkoja ja lukuvuodet voivat siis olla kovin erimittaisia. Tegin vierailuni aikana näin mm. oppilaiden valmistaman etnomuotinäytöksen. Tegi on tunnettu Jugran ulkopuolella, siellä on järjestetty jo useita suuria folkloretapahtumia, joihin on saapunut vieraita aina ulkomaita myöten.

Yllä esitellyn Olesjan lisäksi Anastasija Antonovna Sjazi (s. 1983) on ollut stipendiaattina suomalais-ugrilaisella laitoksella lukuvuoden 2008–2009. Anastasija ei osannut lainkaan venäjää kouluun mennessään vuonna 1989, mikä on tyypillistä poronhoitajaperheen lapsille. Hänen kotikylänsä Pitljar täyttää tänä vuonna

110 vuotta, ja se sijaitsee poronhoitoalueella Obin varrella Jamalin nenetsien autonomisessa piirikunnassa Šuryškarin rajonissa. Pitljariin kuuluu neljä poronhoitoprikaatia, joiden lapset viettävät kouluaikinsa ilmaisessa sisäoppilaitoksessa neljän kasvattajan valvonnassa. Anastasijan kouluaihana siellä asui 30 lasta, nyt enää 12. Liikkuvat poronhoitajat ovat ikääntyneet ja pienten lasten vanhemmat haluavat asua kylissä, koska muuten tapaamiset lasten kanssa rajoittuvat pakkaskauteen marraskuun lopusta maaliskuulle, jolloin moottorikelkalla voi ajaa. Keväisin ja syksyisin kelirikkoaikaan ei Pitljariin pääse maitse millään kulkuvälineellä, joten opettajien neuvottelut vanhempien kanssa ajoitetaan helmikuuhun. Poronhoitajien lapset osaavat hantia, kylien eivät. Anastasijan luokan yli 20 oppilaasta neljä osasi hantia hyvin, kaksi jotenkuten ja loput tunsivat vain sanoja. Viidennestä luokasta alkaen vain nämä kuusi kävivät hantin tunneilla. Anastasija kertoo, että heillä olivat hantin kielen ja kirjallisuuden tunnit erikseen. Hantin oppikirjat haettiin aina kirjastosta tunneille ja tutulla Šuryškarin kirjakielellä kirjoitettuja Ruginin teoksia luettiin ahkerasti. Koulun yhteyteen on vastikään avattu suomalais-ugrilaisen kulttuurin museo, jota täydennetään oppilaiden keräämällä arkeologisella aineistolla. Kesäisin lapset nimittäin tutustuvat paikalliseen luontoon biologien ja historioitsijoiden johdolla ja ovatkin menestyneet venäläisissä ja kansainvälisissä koululaisten kilpailuissa. Heille pidetään myös kesäleiriä teltoissa Napapiirin Uralilla Harpin luona. Yksitoistaluokkaisessa koulussa on tällä hetkellä yli sata oppilasta, määrä on jonkin verran pienentynyt 90-lukuun verrattuna. Koulun jälkeen Anastasija on käynyt Salehardissa nelivuotisen Kaukaisen pohjolan kansojen pedagogisen opiston ja suorittanut viisivuotisen hantin kielen ja kirjallisuuden opettajan (= maisterin) tutkinnon Jugran valtioniopistossa 2008.

Yli kymmenen vuotta sitten eli kesällä 1997 Kazymin kylässä vieraillessani sain tietää, että silloin siellä oli meneillään koulukokeilu, jossa samassa pihapiirissä oli sekä tavallinen että ns. kulttuuris-antropologinen koulu (KAŠ). Jälkim-

mäisessä yritettiin luoda perinteiselle elämäntavalle soveltuva ympäristö, jossa kylän varttunut väki toimi ikään kuin lasten isovanhempina ja opastajina perinteisissä käsitöissä ja elinkeinon harjoittamisessa, ilmeisesti vähän samaan tapaan kuin kielipesissä muualla maailmassa.

Vähemmistökielten nykytila

Vähemmistökielten tilanne ei Jugrassa ole kovinkaan valoisa. Helmikuussa 2007 Hanti-Mansijskissa pidetyn obinugrilaisten kielten äidinkielenopettajien seminaarissa saamieni tietojen mukaan lukuvuonna 2003–2004 Hanti-Mansijskissa oli 44 koulua, joissa enemmistöoppilaista oli vähemmistökansoihin kuuluvia. Silti vain 35 koulussa oli mahdollisuus opiskella hantia, mansia tai nenetsiä edes oppiaineena. Opetusohjelman mukaan luokilla 1–4 mansin tai hantin kieltä ja kulttuuria opetetaan kolme tuntia viikossa, luokilla 5–9 määrä putoaa kahteen tuntiin viikossa, luokilla 10–11 on jäljellä vain yksi valinnainen viikkotunti yleisesti kansalliselle kielelle ja kulttuurille. Seminaarissa monet eri alueiden opettajat kertoivat, että sekä Kazymin että itähantin murteiden alueella lapset oppivat ensimmäisenä kielenään venäjän ja vain hyvin harvat osaavat lainkaan vanhempiansa tai isovanhempiansa kieltä kouluun mennessään. Sen sijaan Jamalin nenetsien autonomisen piirikunnan puolella tilanne on valoisampi, siellä hantin kielen osaajia on vielä nuortenkin joukossa. Heitä kuitenkin häittää Šuryškarin kirjakielen huono soveltuvuus koko alueelle. Kaikkein pohjoisimmat eli Obdorskin murteen puhujat olivat jo viime vuosikymmenellä kiinnostuneita laatimaan oman kirjakielen, onhan vanha pohja jo olemassa (Lyskova 1998, 179–180). En kuitenkaan ole huomannut, että tällaisella uudella kirjakielellä olisi vielä painettu mitään, vaikka hankkeen takana onkin päteviä pedagogisia voimia.

Hantin kielenopetuksella on vastassaan monia haasteita: lasten heikkenevä kielitaito, monta kirjakieltä, jopa monta rinnakkaista ortografiaa. Oppikirjoja laaditaan jatkuvasti eivätkä ne

ole politiikkaväritteisiä kuten neuvostoaikana. Tällä hetkellä niissä esitellään monipuolisesti pohjoisten kansojen perinteistä kulttuuria. Aikaisemmin lähdettiin oletuksesta, että lapset ovat puhuneet hantia kotonaan. Mutta nyt oppikirjojen metodiikkaa olisi pikaisesti muutettava: hantia pitäisi opettaa kuin vierasta kieltä, sillä valtaosa hantilaislapsista käyttää kotonaan vain venäjää. Aniharvat osaavat hantia lainkaan koulun aloittaessaan. Usein saatavilla ei kuitenkaan ole tarpeeksi kyvykkäitä oppikirjojen tekijöitä. Muutama vuosi sitten puuttui vielä paljon eri murteiden opetusohjelmasta: Vahin murteen oppikirjat luokille 2–11, Surgutin murteen luokille 5–11, Šuryškarin murteen luokille 5–11, Kazymmin murteen luokille 7–11 (Njomysova 2007, 209). Njomysovan luettelon tiedot loppuvat vuoteen 2004. Sen jälkeen on tilanne jonkin verran korjaantunut, ainakin Šuryškarin murteen oppikirjat 5. ja 6. luokalle ovat ilmestyneet Kazymmin murteesta käännettyinä. Toisen, vanhemman tiedon mukaan Kazymmin murteella on jo 7. ja 8. luokkien oppikirjat (Lyskova¹⁵ 1998, 181). Alle kouluikäisille tarkoitettuja hantinkielisiä kirjoja ei ole lainkaan eikä helppolukuista kevyttä kirjallisuutta.

Valitettavasti entusiastisia äidinkielen säilyttämisen puolestapuhujia on liian vähän, sellaisia tarvittaisiin joka kylään. Lisäksi Venäjällä syntyneet vähemmistökielten ei-syntyperäiset puhujat tuntuvat suhtautuvan hyvin varauksellisesti pienten kansojen kirjakielten kehittämiseen ja kokemustensa perusteella katsovat kielten menevän siitä pilalle (mm. Nikolajeva 1995). Lienee kuitenkin suorastaan rasistista ajatella, ettei pieniä kieliä voisi käyttää perinteisen elämäntavan ulkopuolella tai muutoin kuin suullisessa kommunikaatiossa – siis, että ne säilyisivät par-

haiten museaalisisina. Tällaisia mahdollisuuksia ei ainakaan Länsi-Siperian uralilaisilla kielillä enää kovin paljon ole. Öljyteollisuus on pilannut porolaitumet, joet ja pohjavedetkin laajoilla alueilla ja tästä johtuvat työttömyys, alkoholismi, muut sosiaaliset ongelmat sekä varsinkin miesten varhainen kuolleisuus ja itsemurhat ovat väistämättömiä tosiasioita. Kyllä pienikin aktiivinen kieliyhteisö pystyy halutessaan pelastamaan äidinkieltänsä ja kasvattamaan uusia puhujia tauon jälkeen, kuten Suomen inarinsaamen n. 300-henkinen kieliyhteisö todistaa. Hantin kieliyhteisöt ovat vielä sen kokoisia, että useamminkin hantin kielen kehittäminen nykyajan elämänmuotoon ja kaupunkikulttuuriin sopivaksi on hyvinkin mahdollista. Tarvitaanhan siihen tietenkin aikaa, rahaa ja tehtävään sitoutuvia osaavia ihmisiä, mutta rahasta ainakaan ei Siperiassa ole puutetta.

Vähemmistökielisen oppimateriaalin tuottamisessa pienillä kansoilla on suuria vaikeuksia, koska kaikilla murteilla ei enää ole ketään siihen pystyvää. Joskus apua saadaan ulkomailta, kuten vaikkapa selkupan tapauksessa: samojedologi Jarmo Alatalo on laatinut vuonna 1998 M. A. Castrénin seuran kustantaman selkuppilaisvenäläis-selkuppilaisen koulusanakirjan, joka on tarkoitettu eteläselkupan Ketin murteen puhujien kielitaidon elvyttämiseksi. Alatalolta saamani sähköpostin mukaan hänen sanakirjansa valmistui kuitenkin liian myöhään. Paikallisissa perheissä se on kyllä kohottanut kansallista itsetuntoa, mutta viimeisetkin sujuvasti tuota murretta taitaneet ovat ehtineet jo kuolla ja kielen elvytysprojekti on rahavaikeuksien takia lopetettu. Toivottavasti hantin tilannetta ei päästetä yhtä huonoksi.

Viitteet

- 1 Lisäksi Tjumenin alueeseen kuuluu kolmas, autonomisiin alueisiin kuulumaton osa.
- 2 Saksalainen Siperiassa paljon kenttätöitä tehnyt tutkija Florian Siegel arveli Suomalais-ugri-

laisen Seuran 125-vuotisjuhliissa pitämässään esitelmässä todellisia enetsin puhujia olevan vain murto-osan tästä.

- 3 Vuonna 1994 painosmäärä oli 300 kpl, 1996 enim-

- mäkseen 600 kpl, 1998 600–640 kpl, 2001 vajaat 1 000 kpl, 2006 runsaat 700 kpl ja 2007 970 kpl.
- 4 Aluksi lehden nimi oli *Rybak* (Kalastaja), ja sitä julkaistiin pitkään kahdella kielellä, mutta sitten se jaettiin kahtia, ja venäjänkielisen version nimeksi tuli *Krasnyi Sever* (Punainen Pohjola), joka ilmestyy kahdesti viikossa ja sen painos on n. 10 000.
 - 5 Lehden internetsivuilla <http://nvinder.ru> 3.5.2009 on kyllä kuva poronhoitajista, mutta nenetsin kielestä ei ole mitään mainintaa.
 - 6 Tarkempia tietoja http://english.toun.ru/index/Olga_Alexandrova 3.5.2009
 - 7 Aihetta käsittelee laajasti myös teoreettiselta kannalta mm. Söderholm 1998.
 - 8 Ergatiivilla tarkoitetaan sijaa, jota käytetään transitiiviverbin subjektin sijana, kun taas nominatiivi on intransitiiviverbin subjektin ja transitiiviverbin objektin sija. Tällaista indoeurooppalaisten kielten tavasta osoittaa lauseen subjekti nominatiivilla ja objekti akkusatiivilla poikkeavaa merkintätapaa käytetään hantin lisäksi eräissä intiaani- ja eskimokieliissä, bas-kissa, georgiassa eli gruusiassa ja dyirbalissa (Australiassa) (Karlsson 1994, 140–142, 250).
 - 9 N. K. Karger on myös tutkinut keettiä eli entiseltä nimeltään jenseinostjakkia. Hänestä tiedetään, että hänet ammuttiin 30-luvun puhdistuksissa.
 - 10 Nämä soinnittomat spirantit äänteet *ë* ja *ë'* esiintyvät sekä liudentuneina että liudentumattomina. Liudentunusta merkitään yleisesti kirjainta seuraavalla rivinyllisellä pilkulla. Suomen murteistakin löytyy vastaava äänne *l*: n joutuessa soinnittomien konsonanttien väliin, kuten sanassa *kaislha* [kai.slha]
 - 11 Venäjän federaation ja Jamalin nenetsien autonominen piirikunnan omien lakien käännös on muuten painettu 2008 kirjana Šuryškarin hantiksi, mutta kieliasioista siinä ei puhuta mitään. Hantien ja mansien autonominen piirikunta hyväksyi kielilain 2001, mutta käytännön merkitystä lailla ei ole ollut, sillä hantia ja mansia tukevat ohjelmat puuttuvat.
 - 12 Hantit itse puhuvat länsimurteista pohjoisten sijaan.
 - 13 Kaksi viimeistä eivät ole uralilaisia kieliä. Koillis-Siperian alkuperäiskieliin kuuluva itelmeeni eli entiseltä nimeltään kamtšadaali on kamtšatkalainen kieli (Joki 1984, 76–77).
 - 14 Tegin koulussa on yksitoista luokkaa, ja se täyttää 75 vuotta syyskuussa 2009.
 - 15 Tekijä toivoo Keski-Obin murteen elvyttämistä ja on itse sen puhuja.

Lähteet

- Csepregi, Márta (1997), General information about the Ostyaks (Khantys). – *Studies on Surgut Ostyak culture*. Ed. Katalin Lázár. Budapest: Museum of ethnography, 5–12.
- FUSNR 2006 = *Finno-ugorskije i samodiiskije narody Rossii. Statističeski sbornik*. Syktyvkar: Territorialnyi organ Federalnoi služby gosudarstvennoi statistiki po Respublike Komi.
- FUNR 2008 = *Finno-ugorskije narody Rossii: vtšera, segodnja, zavtra*. Syktyvkar: Obštšestvo Finlandija–Rossija, Mežregionalnoje obštšestvennoje dviženije Komi voityr.
- Gerasimova, D. V. (2001), Fakultet narodov Krajnogo Severa – traditsii i sovremennost. – *Obskije ugry na poroge tretjego tysjatšeletija. Etnopedagogičeskie problemy obsko-ugorskikh narodov*. Sbornik statei 5. Hanty-Mansijsk: Spasenije Jugry, 98–102.
- Hakamies, Pekka (2008) Suomalais-ugrilaiset monikansallisessa imperiumissa. – *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. Toim. Sirkka Saarinen ja Eeva Herrala. Uralica Helsingiensia, 3, 129–148.
- Handybina, O. V. (2008), Ob osobennostjah teginskogo govora berjozovskogo dialekta hantyskogo jazyka. – *S ljubovju i bolju... K 60-letiju so dnja roždenija Jevy Šmidt*. Hanty-Mansijsk: Poligrafist, 114–120.
- Honti, László (1983), Az osztják írásbeliség. – *Filológiai közlöny, XXVIII (4)*, 581–584.
- Joki, Aulis J. (1984), Maailman kielet. – *Tietolipas* 45. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaksin, A. D. (2007), *Kazymski dialekt hantyskogo jazyka*. Hanty-Mansijsk: Poligrafist.
- Karlsson, Fred (1994), *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Kulonen, Ulla-Maija (1992), *Obinugrilaiset. – Uralilaiset kansat. Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista*. Toim. Johanna Laakso. Porvoo: WSOY, 254–278.
- Lallukka, Seppo (2008), Venäjän valtakunnallinen ja suomalais-ugrilainen väestökriisi. – *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. Toim. Sirkka Saarinen ja Eeva Herrala. *Uralica Helsingiensia*, 3, 11–37.
- Lyskova, N. A. (1998), K probleme formirovanija literaturnogo hantyiskogo jazyka. – *Obrazovanije kak faktor razvitija jazykov i kultur etnišeskih menšinstv. Materialy meždunarodnogo seminarra*. Sankt-Peterburg: RGPU im. A. I. Gertsena, 178–189.
- Lyskova, N. A. (2007), Predislovije. – *Hranim jazyk rodnoi zemli*. Hanty-Mansijsk: Poligrafist, 7.
- Moring, Kirsikka (2009), Siperian kapinasta syntyi suurelokuva. – *Helsingin Sanomat*, 10.3.
- Nikolajeva, Irina A. (1995), Obsko-ugorskije narody i literaturnyi jazyk: lišnoje mnenije. – *Zur Frage der uralischen Schriftsprachen*. Red. Gábor Zaicz. *Linguistica*, 123–127.
- Njomysova, Je. A. (1990), Problema sozdanija hantyiskogo literaturnogo jazyka. – *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum 3 C. Sessiones sectionum, Dissertationes, Linguistica*. Debrecen, 338–343.
- Njomysova, Je. A. (2007), Utšebnaja i hudožestvennaja literatura na hantyiskom jazyke: problemy izdaniija i vstrebovannosti. – *Etnomir: obrazovanije i kultura. Sbornik nautšno-metodišeskih rabot 1*. Hanty-Mansijsk: Institut povyšeniija kvalifikatsii i razvitija regionalnogo obrazovanija, 200–209.
- Ogryzko, Vjatšeslav (1998), *Pisateli i literatory malotšislennyh narodov Severa i Dalnego Vostoka. Bibliografišeski spravotšnik I A–N*. Moskva: Kontsern "Literaturnaja Rossija".
- Pastušenko, L. K. (1973), K voprosu sozdaniija pisemnosti u malyh narodov Dalnego Vostoka (1928–1937). – *Proišoždenije aborigenov Sibiri i ih jazykov. Materialy Vsesojuznoi konferentsii 14–16 ijunja 1973 goda*. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta, 227–230.
- Rédei = Redei, Karoi [Károly] (1995), Zadatši i vozmožnosti hantyiskogo i mansijskogo literaturnyh jazykov. – *Zur Frage der uralischen Schriftsprachen*. Red. Gábor Zaicz, 113–122.
- Steinitz, Wolfgang (1950), *Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Salminen, Tapani (2002), Siperian kielten ja kansojen moninaisuus. – *Siperia. Taigan ja tundran kansoja*. Toim. Ildikó Lehtinen. Helsinki: Museovirasto, 6–22.
- Söderholm, Eira (1998), Kieli, murre, varieteetti vai oma kieli? Pohjoiskalotin kielet ja kielimuodot. – *Virittäjä* 102, 571–592.
- Talejeva, Je. M. (1998), Pjotr Jefimovitš Hatanzejev (1894–1970) – *Jubileimnye gertsenovskije tštenija, posvjaštšennyje 200-letiju universiteta. FNKS: traditsii i sovremennost, 12–17 maja 1997 g.* Jakutsk: Izdatelstvo "Severoved", 18–19.
- Terjoškin, N. I. (1966), Hantyiski jazyk. – *Jazyki narodov SSSR 3. Finno-ugorskije i samodišskije jazyki*. Moskva: Nauka, 319–342.
- Velitško, N. I. & Ja. G. Solodkin (2006), Hranimyi v pamjati jazyk hantyiski. – *Njomysova Jevdokija Andrejevna. Bibliografišeski ukazatel trudov, publikatsii i literatury o žizni i dejatelnosti (posvjaštšennyi k 70-letiju so dnja roždenija)*. Hanty-Mansijsk, 4–8.